

SÜRYANCA ELYAZISININ ERKEN TARİHİ:

John F. HEALEY

Çev.: Mehmet Sait TOPRAK^(*)

ÖZET

Bu kısa çalışma, **Han J.W. Drijvers**'la birlikte 1999 yılında ortaklaşa yayınlanmış ilk Süryanca kitâbeleri üzerine yapılan araştırmadan hareketle kaleme alınmıştır (Drijvers & Healey: 1999)^{***}. Sözkonusu yayın, milattan sonraki ilk üç asra ait *Süryanca* kitâbelerin el yazısı ile ilgili ayrıntılı bilgiyi ihtiva eder. Kitap, hem bir eki, hem de milattan sonra 240-243 tarihli, *Dura Europos*¹ ve *Orta Fırat* [Middle Euphrates] civarından çıkarılan (*rumuz*: P1, P2, P3) parşömenler üzerindeki el yazısına dair bilgiyi de içerir. Bu parşömenlerin ikisi (P2, P3), öncekilere nazaran muahhar bir zamanda yayınlanmıştı. Bu makale, *Süryanca* el yazısı-formlarının erken tarihini yeniden değerlendirilerek, bunu *Arabça* el yazısının kökenleri meselesiyle ilişkilendirme amacını taşır²

^{**} Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, sait.toprak@deu.edu.tr

^{***} İnceleme imkanı bulduğumuz ortak kaleme alınmış bu eser (*The Old Syriac Inscriptions of Edessa and Osrhoene*): İçindekiler, Önsöz (VII), Teşekkür (IX), Kısaltmalar (XI), Kitâbelerin (yazıtlar) Numaralandırılması (XIII), Haritalar (XIV), Kitâbelerin El yazısı (1-21), Kitâbelerin Dili (21-35), Eski Urfa (Edessa=ܐܕܥܣܫܐܐܘܪܘܫܐܝܢ) 'nın Tarihi, Kültürü ve Dini (35-43), Kitâbeler (43-231), Ek 1: Parşömenler (231-249), Ek 2: İleriki Yayınlarda Baskıya Hazırlanan Kitâbeler (249-253), Bibliyografya (253-265), Kelime Dizini ve Şahısların Listesi ve Diğer İsimler (265-281) ve Levhalar (281...) olmak üzere çeşitli başlıkları ihtivâ eder. Konuya ilişkin başka bir araştırmamızda kitaptan detaylı bir şekilde istifade edilmektedir (Çev.)

¹ Fırat nehri kenarlarına kurulan surlarla muhkem Hellenistik ve Roma devrine ait bir yerleşim yeridir. Günümüzde Suriye sınırları içerisinde yer alan Salhiye köyü yakınlarında bulunur. Seleucidler tarafından milattan önce IV. asırda batı-doğu ticareti ve Fırat nehri boyunca devam eden ticaret yolunun kesişme noktasında kurulmuştur. Sonraları ise Partiya İmparatorluğu'nun sınır istihkam bölgesi haline gelmiştir. (Çev.)

² Süryani el yazısının kökenleri hakkında ana hatlarıyla bilgi edinmek için bkz. Naveh 1982: 143-51, ve bu alanın uzmanı tarafından kaleme alınan (Pirenne 1963); bu husus, aynı zamanda enine boyuna doktora tezi olarak kaleme alınan şu araştırmalarda da incelenmiştir: Klugkist 1982: 35-84; al-Jadir 1983: 38-68. Süryani el yazısının ölü Achaemenid yazısından türediği kabul edilir ve bu, **Naveh**'in de ifade ettiği gibi 'Kuzey Mezopotamya el yazısı' "North Mesopotamian script" olarak tanımlanan yazıyla yakından alakalıdır (Naveh 1972). Pirenne, baskıyı andıran Palmyrene el yazısının gerçekliğini şüpheli bulduğu hâlde (bkz. Pirenne 1963: 117, 121), çoğu yorumcular, Palmyrene el yazısı ile, özellikle baskıyı andıran Palmyrene el yazısı arasındaki bağa vurgu yaparlar (Drijvers 1972: xi-xii; baskıyı andıran Palmyrene el yazısı için bk. Klugkist 1983). **Naveh**, Palmyra dili ve Süryanca'nın ortak atası bir el yazısının Seleucid döneminde var olduğunu ileri sürer (Naveh 1982: 149).

ABSTRACT

THE EARLY HISTORY OF THE SYRIAC SCRIPT:
A REASSESSMENT

This short note arises from research on the early Syriac inscriptions published jointly with Han J.W. Drijvers in 1999 (Drijvers and Healey 1999). The publication contains a detailed account of the script of the Syriac inscriptions of the first three centuries AD. Included as an appendix, and therefore included also in the account of the script, were the three early Syriac parchments dated AD 240-43 from Dura Europos and the Middle Euphrates (*sigla*: P1, P2, P3), two of which (P2, P3) were published relatively recently. The present note reassesses the early history of the Syriac script-forms and relates this reassessment to the controverted question of the origins of the Arabic script.

Süryanca Elyazılarının Geleneksel Görünümü

Süryanca el yazısının, bizce bilinen üç temel formu mevcuttur: *estrangela*, *serta* ve *nesturî*. Çeşitli el yazılarındaki tarihli yazmaları bir bütün hâlinde esaslı inceleme konusu eden bir araştırma, **W.H.P. Hatch**'ın 1946'da basılan esaslı çalışması *An Album of Dated Syriac Manuscripts* adıyla gündeme gelmiştir. Milattan sonra 600 yılından sonraki bir târihe ait olduğu tesbit edilen 'Nesturî' el yazısı (Hatch 1946: 28), yaygın kabule göre, *estrangela* el yazısının yöresel değişik bir biçimidir (Hatch 1946: 26-7). 'Serta' el yazısına gelince, ilkin milattan sonra VIII. yüzyılda edebî yazmalarda kullanıldı (Hatch 1946: 26-7), bu da, sözkonusu yazının geniş çapta *estrangela*'dan sonra geliştiği faraziyesini akla getirdi. Böylece **Hatch**, bu durumu, *estrangela*'nın en eski el yazısı olduğu fikrini benimseyerek, *serta* el yazısına dair en erken kanıtın VIII. asırdan beri var olduğu anlayışını zımnen ifade eder³.

Estrangela'nın *serta*'dan önce geldiği anlayışı, XIX. asrın ortalarında gün yüzüne çıkmaya başlayan ve şimdilik ancak yaklaşık 100 kadarı ortaya çıkarılan ve M.S. 6'dan 250'ye kadar tarihi uzanan erken Süryanca kitâbeleri ile ilgili düşünce tarafından da pekiştirildi. Sözkonusu kitâbeler, *estrangela* el yazısı formunun temeli olarak tavsif edilmişlerdir (faraza, bir örneği için bkz. Naveh 1982: 147). Ayrıca, 1933'de keşfedilen *Dura-Europos satış sözleşmesi* (bey' akdi) (P 1), 'çoğunlukla seri bir el yazısına ait ve geçerli kendine has özelliklerle-

³ Hatch tarafından *Harvard College Library*'deki yazmaların en erken tarihli olarak gösterilen *serta* el yazısıyla yazılan varak (Houghton Library bMS Syriac 176), sonradan yaklaşık 1000 olarak yeniden tarihlendirilmiştir (Goshen-Gottstein M.H. 1979: 110-11). Bu varakların 'BL Add 14548' en erkeni, 790 olarak tarihlendirilmiştir (örnekli açıklama için bkz. Hatch 1946: pl. xcvi) : ayrıca aynı satırda yer alan el yazısının 6. sütununa bakınız.

rini gösteren akıcı bir *Estrangela*' ile yazılmış olduğunu gösterir (Torrey 1935: 34).

Böylece burada, nihayet, *Achaemenid* dönemi *Aramca* el yazısından türetilen ve çağımızın başlarında bir takım evreler geçiren *estrangela*, ve sonra ondan türeyen *serta* ve *nesturî* el yazısı, *Süryanca* için kullanılan orijinal el yazısı hakkında genel bir görüş ortaya çıktı. Son zamanlardaki yayınlarda, bu görüşün süslü-püslü yeniden ifadesinden öte bir şey bulunmaz (Daniels 1996; Muraoka 1997: 2). Bununla birlikte, bu yorum, ancak erken dönem kitâbeler (mozaiklerden bulunanlar), parşömenler (hasseten yakın zamanlarda keşfedilenler) ve belli yazmaların el yazısıyla ilgili titiz mukâyeseli bir araştırma ile netlik kazanabilir.

Yeni Mülâhazalar

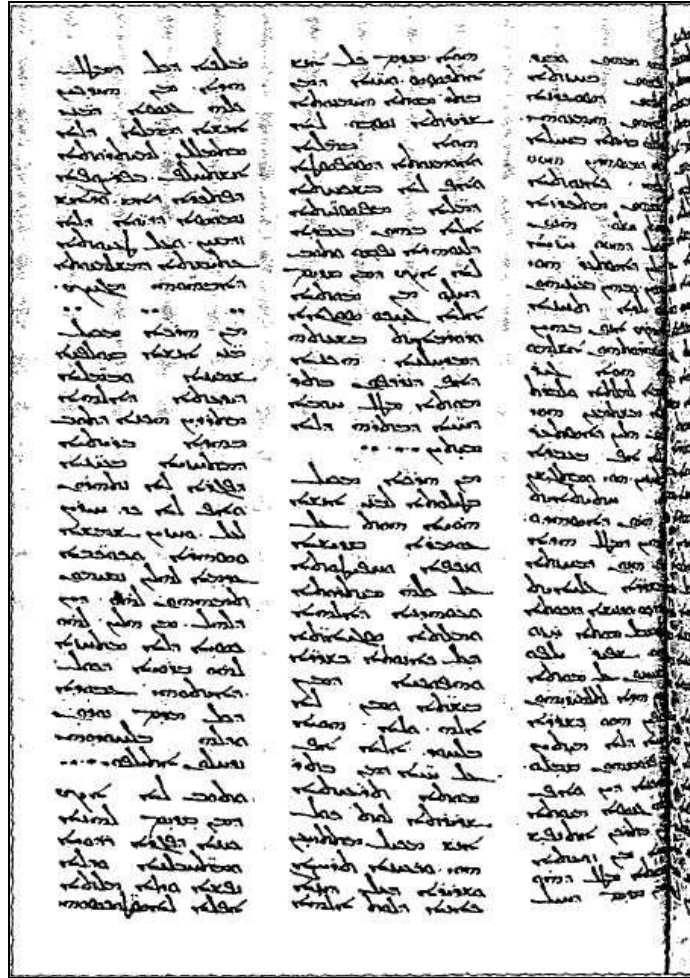
Herşeyden önce, erken dönem kitâbelerin el yazısının, ilgi çekici çeşitlemeler ihtiva ettiği şimdilik açıktır. Mevcut bakış açısının en kayda değer yönü, mozaiklerde el yazısının elverişli formuna dair işaretlerin var olduğu gerçeğidir, ki bu yazılar taş üzerinde bulunan köşeli el yazısından ziyade yanyana bulunmalıydı (bkz. Diyagram, 1 ve 2. sütunlar). Mozaik ortamı, çoğunlukla papirüs ve parşömende bulunan el yazısının özelliklerini koruması açısından taş oymacılığında daha hassastır.

İkinci olarak, daha yeni parşömenlerin (P2 ve P3) yayımlanmasından önce bile, **G. Moller**, *Dura parşömenini* '*estrangela*' olarak sınıflandırılabilirliği şeklindeki **Torrey**'in görüşünü kuşkuyla karşılıyordu (Moller 1988). **Moller**'in buna yaklaşımı, *estrangela*'nın karakteristik özelliklerini tanımlama gayretiydi ve o, doğru bir şekilde sonuca vardı, ki zaten *estrangela*'da hatırı sayılır bir farklılık mevcuttu. O, iki en önemli form belirledi: A ve B. Burada A ile, (BL) şeklinde temsil edilen British Library'deki Add MS 12150 numaralı milattan sonra 411 tarihli Levha I ve yine B ile, BL Add MS 17172 numaralı milattan sonra 819-830 tarihli Levha II kastedilmişti. Bu el yazısı formları arasında zaman aralığı az olup, neredeyse dönemdaş idiler.

Aslında, **Torrey**, *Dura parşömeninin* (P1) el yazısını *estrangela* olarak tavsif ettiği zaman, çoğunluğu şaşırta hatalı izlere takılmıştı, ne var ki şimdi, **Moller** tarafından kuvvetlendirilen kuşkular, yeni basılan P1 ve P2 işaretli iki metinle delillendirildi (metinler ve bibliyografya için bkz. Drijvers & Healey 1999: 231-48). Bunlarda, hayli akıcı el yazısının bir formu kullanılmıştı ve bu el yazısı, hiç bir şekilde (M.S. 411'den sonraki) el yazması geleneğinden tanıdığımız *estrangela* el yazısıyla benzeşmiyordu. Biz, özellikle P3'ün (𐎠) [m] ile bitmeyen ters çevrilmiş epsilon [ə] şeklindeki son derece akıcı bir tarzını da kaydetmeliyiz.

Burada, önemli başka mülâhazalar da vardır:

Nitekim, en güzel ve erken *estrangela* yazmalar, normal bir şekilde *serta* ile ilişkilendirilebilen son derece akıcı harf-formlarını ihtiva ederler. Milattan sonra 411 en erken tarihli *Süryanca* yazma olan BL Add MS 12150 (Levha I'deki el yazısı, -ki bu muhteşem kalligrafik *estrangela* el yazısı örneğidir-, tesbit ettiğimiz *estrangela* formları (bkz. Diyagram, sütun: 4) yanında, *serta*'nın tipik formlarıdır. Buna en iyi örnek [d / r] (ܕ / ܠ) harfleridir. **Moller**'in B varyantında kapalı halkalı [w] (ܘ) (esasen A'da bu bazen kapalı olur) ve [h] (ܚ) gibi diğer bitişik-akıcı el yazısı özelliklerini akla getirir.

Levha I

BL Add 12150 vr. 200^a, 411 tarihli

(British Library'nin izniyle çoğaltılmıştır)

Aynı şekilde, *serta*'ya benzeyen, oldukça bitişik-akıcı yazıya dair nadir erken örnekler çok az ilgi sarfedilmiştir. **J.P.N. Land**'ın *Anecdota Syriaca* adlı eserinden (Land 1862: 70-72) hareket eden **Hatch** tarafından bunların farkında olduğu gösterilmiştir (Hatch 1946: 26-27). BL Add MS 14542, vr. 94^a (Levha III ve sütun: 5)'nin künye kaydı⁴ son derece dikkate şayandır. **Aziz Basil**'in bir eserini ihtiva eden ve milattan sonra 509 olarak tarihlendirilmiş bu yazma, ilk bakışta *estrangela* sınıfına dahil edilebilir, fakat kitabın sonuna ve yazarın adını ve künye kaydının yer aldığı 16 satırlık kısım arasına karışan bilgi, özellikle tanrısal buyruğu ifşa eden *Amida* (Omid/Amedli)'lı **Kâtib Yakub**'a aittir. **Land** (1862: Levha V/11) bu künye kaydının bir kısmını yeniden çoğalttı, ki bu kısım aynı zamanda **Wright**'ın katalogunun ikinci cildine de gönderme yapıyordu (Wright 1870-72, II: 417: dxlvii). Bu, *serta*'nın özelliklerine benzer bir kaç özelliği taşıyan çok küçük bir el yazısıydı ve bu durum, özellikle P3'teki parşömenlerde sözkonusu idi. **Land** bunu, küçük harfli (minuscule) *Süryanca* el yazısı olarak adlandırdı (büyük harfli *estrangela*'nın mukâbili olarak=*estrangela* majuscule). Keza, künye kaydında bulunan [̣] (') harfi (özellikle 14 ve 28-29. satırlarda), neredeyse P3'deki bazı örneklerle birebir özdeşleşir ve hatta harfin tepesindeki ince halkadaki bir özellik bakımından müşterektirler. Biz, [̣] (m)'nin çoğu zaman ters çevirilmiş bir epsilon (ε) şeklinde olduğuna P3'te (aynı zamanda P1'de) dikkat çekmiştik. Yine P3'tekine benzer [̣] (t) ve *serta*-tipi [h] [̣]'yi (kapalı halkalı) ve (m) [̣]'yi (yatay-olmayan yukarı çizgisiyle) de görmek mümkündür.

Süryanca el yazısının tarihini anlamada bu yazmanın ehemmiyeti, 504 tarihli mozaikdeki bir *Süryani* kilisesi kitâbesi bağlamında **Steiner** (1990) tarafından dile getirildi. Bu kitâbede, düzensiz de olsa, akıcı-bitişik el yazısının son derece bariz iki özelliği göze çarpar, ve belki de bunlar dikey hatlı [̣] (') ve ters çevirilmiş bir epsilon (ε) şeklindeki (m) [̣]'de bulunan (bkz. 25 ve 27. satırlar) boşluğu korumak için yapılmıştı (Steiner 1990: 104).

Akıcı-bitişik bir el yazısıyla yazılmış VI. yüzyıla ait bir diğer yazma *estrangela* örneğinin görüldüğü künye kaydı, 557 tarihli BL Add 14558 numaralı parşömenler sayesinde tedarik edilmiştir. Söz konusu parşömenler, *Matta İncili* üzerine **Aziz John Chrysostom**'un kaleme aldığı bir tefsiri ihtiva eder (bkz. Wright 1870-72, II: 466-7: dlxxxiii). Kısmen silinmiş künye kaydı, iki sütunludur, bu sütunların her biri, devam eden 33

⁴ 'C o l o p h o n' şeklinde geçen kelime, burada "**künye kaydı**" olarak tercüme edilmiştir. Bu tam anlamıyla yazma eserlerde "**ferâj kaydı**", "**istinsâh kaydı**", "**ketebe**", "**kitâbet kaydı**" şeklinde terimleşmiştir. Genelde eserin sonunda bulunan: ketebe, kitâbet vb. isimlerle de bilinen bu nevi kayıdda, eserin müellifi, te'lif-istinsâh târihi ve yeri hakkında önemli bilgiler yer alır. Bu kayıtlar, bir eserin tam künyesini vermeleri açısından önemlidirler. Bu kelime, bundan sonraki geçen yerlerde *künye kaydı* şeklinde tercüme edilecektir (Çev.)

satırdan oluşmaktadır (vr. 171^b), burada tekrardan el yazısının akıcı-bitişik bir formu sergilenir. Ne var ki, biz bunda, ters çevirilmiş bir epsilon (ε) formundaki (m) [ɤ]’yi bulamıyoruz, fakat kapalı halkalı [w] (⊖) ve [h] (⊞) ’yi, ve {sağ tarafındaki bacadan devam eden çizgi ve harfin altında halkalanan} (t) [ɤ]’nin kendine özgü ayırıcı formlarını ve {ilgi çeken bir halka ile: 1} amûdî (dikey) biten [ɤ] (’i) bulabiliyoruz.

Yine **Steiner** (1990: 103), milattan sonra 565 tarihli BL Add 17157 numaralı yazmadan ve **Sarug’lu Yakub**’un manzum vaazlarından söz eder (Wright 1870-72, II: 504-5: dlxxxvi). Burada tekrardan künye kaydındaki altı satırlık yazı kısmen sondaki notun hatırına (vr. 118^a) silinmiştir. Ters çevirilmiş bir epsilon (ε) formundaki (m) [ɤ], dokuz kez görülmüştür. İlâveten, biz, dikey bir hat halinde sola alttan kıvrılmış sonda yer alan (’) [ɤ]’in örneklerini dikkatlere sunmalıyız. Yine kapalı halka şeklindeki (h) [⊞] ve 1, 2 ve 3. sütunlarda görüldüğü üzere Latin alfabesindeki küçük harf **h** formunda son derece ayırıcı özelliğe sahip sola kıvrılan uzun dikey bacaklı (t) [ɤ] de dikkate şâyandır.

Hemen sonraki muhtemel bir tarihte, **Brashear** (1998) tarafından transkribe edilen *Berlin papirüsüdür* (P. Berol 8285; ayrıca bkz. Brock 1999). O, bu papirüsü, VI.-VII. yüzyıl olarak tarihlendirir. Söz konusu levha (XIII), kapalı halka şeklindeki (h) [⊞]’nin bariz ve benzersiz örneklerini sunar ve [w] (⊖) aynı zamanda parşömenlerde, bazen de mozaikler ve BL Add 14542 numaralı yazmanın künye kaydında bulunur (bkz. 2, 3, 5 ve 6. sütunlar)⁵.

⁵ Yine, *Mısır*’da bulunan siva üzerinde erken dönem el yazısıyla **‘Babamız’** yazıldığı **Brashear** tarafından dikkatlere sunuldu (*Brashear* 1998:89). **Brashear** ve onun açık kaynağı olan **White** and **Crum** 1926:152, 342 ve levha XVII, **Euting**’in evvelce 1887’de yayınladığı metinden haberdar olmadığını gösterir (1887: 416 ve levha LX). **W. Wright**’ın **Euting**’e gönderdiği bir mektupta, bunun tarihini VI. asır olarak gösterir ve yine bunu BL Add 14542 numaralı parşömenle de mukâyese eder.

Levha III

BL Add 14542 vr. 94^a, 509 tarihli

(British Library'nin izniyle çoğaltılmıştır)

Printed <i>es-</i> <i>rangela</i>	Early Inscriptions A.D.6-c.200 (1)	Early Mosaics c.220-40 (2)	Legal Parchments 240-43 (3)	Earliest dated <i>estrangela</i> MS — 411 (4)	Colophon of <i>estrangela</i> MS dated 509 (5)	<i>Serja</i> MS of 790 (6)	Cursive Nabataean (7)	Early Arabic Papyri (8)
א	𐤀 𐤁	𐤀 𐤁	𐤀 𐤁	𐤀 𐤁	𐤀 𐤁	𐤀 𐤁	𐤀 𐤁	𐤀 𐤁
ב	𐤂 𐤃	𐤂 𐤃	𐤂 𐤃	𐤂 𐤃	𐤂 𐤃	𐤂 𐤃	𐤂 𐤃	𐤂 𐤃
ג	𐤄	𐤄	𐤄	𐤄		𐤄	𐤄	𐤄
ד	𐤅 𐤆	𐤅 𐤆	𐤅 𐤆	𐤅 𐤆	𐤅 𐤆	𐤅 𐤆	𐤅 𐤆	𐤅 𐤆
ה	𐤇 𐤈	𐤇 𐤈	𐤇 𐤈	𐤇 𐤈	𐤇 𐤈	𐤇 𐤈	𐤇 𐤈	𐤇 𐤈
ו	𐤉 𐤊	𐤉 𐤊	𐤉 𐤊	𐤉 𐤊	𐤉 𐤊	𐤉 𐤊	𐤉 𐤊	𐤉 𐤊
ז	𐤋	𐤋	𐤋	𐤋		𐤋	𐤋	𐤋
ח	𐤌 𐤍	𐤌 𐤍	𐤌 𐤍	𐤌 𐤍	𐤌 𐤍	𐤌 𐤍	𐤌 𐤍	𐤌 𐤍
ט	𐤎 𐤏	𐤎 𐤏	𐤎 𐤏	𐤎 𐤏	𐤎 𐤏	𐤎 𐤏	𐤎 𐤏	𐤎 𐤏
י	𐤐	𐤐	𐤐	𐤐		𐤐	𐤐	𐤐
כ	𐤑 𐤒	𐤑 𐤒	𐤑 𐤒	𐤑 𐤒	𐤑 𐤒	𐤑 𐤒	𐤑 𐤒	𐤑 𐤒
ל	𐤓 𐤔	𐤓 𐤔	𐤓 𐤔	𐤓 𐤔	𐤓 𐤔	𐤓 𐤔	𐤓 𐤔	𐤓 𐤔
מ	𐤕 𐤖	𐤕 𐤖	𐤕 𐤖	𐤕 𐤖	𐤕 𐤖	𐤕 𐤖	𐤕 𐤖	𐤕 𐤖
נ	𐤗 𐤘	𐤗 𐤘	𐤗 𐤘	𐤗 𐤘	𐤗 𐤘	𐤗 𐤘	𐤗 𐤘	𐤗 𐤘
ס	𐤙 𐤚	𐤙 𐤚	𐤙 𐤚	𐤙 𐤚	𐤙 𐤚	𐤙 𐤚	𐤙 𐤚	𐤙 𐤚
ע	𐤛	𐤛	𐤛	𐤛		𐤛	𐤛	𐤛
פ	𐤜 𐤝	𐤜 𐤝	𐤜 𐤝	𐤜 𐤝	𐤜 𐤝	𐤜 𐤝	𐤜 𐤝	𐤜 𐤝
צ	𐤞 𐤟	𐤞 𐤟	𐤞 𐤟	𐤞 𐤟	𐤞 𐤟	𐤞 𐤟	𐤞 𐤟	𐤞 𐤟
ק	𐤠 𐤡	𐤠 𐤡	𐤠 𐤡	𐤠 𐤡	𐤠 𐤡	𐤠 𐤡	𐤠 𐤡	𐤠 𐤡
ר	𐤢 𐤣	𐤢 𐤣	𐤢 𐤣	𐤢 𐤣	𐤢 𐤣	𐤢 𐤣	𐤢 𐤣	𐤢 𐤣
ש	𐤤 𐤥	𐤤 𐤥	𐤤 𐤥	𐤤 𐤥	𐤤 𐤥	𐤤 𐤥	𐤤 𐤥	𐤤 𐤥
ת	𐤦 𐤧	𐤦 𐤧	𐤦 𐤧	𐤦 𐤧	𐤦 𐤧	𐤦 𐤧	𐤦 𐤧	𐤦 𐤧
י	𐤨 𐤩	𐤨 𐤩	𐤨 𐤩	𐤨 𐤩	𐤨 𐤩	𐤨 𐤩	𐤨 𐤩	𐤨 𐤩
כ	𐤪 𐤫	𐤪 𐤫	𐤪 𐤫	𐤪 𐤫	𐤪 𐤫	𐤪 𐤫	𐤪 𐤫	𐤪 𐤫
ל	𐤬 𐤭	𐤬 𐤭	𐤬 𐤭	𐤬 𐤭	𐤬 𐤭	𐤬 𐤭	𐤬 𐤭	𐤬 𐤭

El Yazısı Diyagramı

El Yazısı Diyagramında Dikkate Değer Noktalar

Yazma işinde çeşitli materyallerin kullanılması olgusu: -taş üzerine oyma (kabartma, hakketme), mozaiğe işleme, mürekkeple parşömen ya da papirüse yazma-, önemlidir. Zira biz, harf-formlarının farklılıklarına işaret ederken, bunun daima, kimi farklılıkların sadece yazma işinin üzerinde gerçekleştiği materyale bağlı olarak meydana geldiğini akıldan çıkarmamalıyız. Kimi bildik farklılıklar önemsizdir ve bunlar hesaba katılmamalıdır. Fakat aşağıdaki noktalar açık olup, El Yazısı Diyagramı vasıtasıyla şekille de gözlemlenebilir:

1. Taşa kazınan kitâbeler, çoğunlukla milâdî ilk üç yüzyıl boyunca türdeş olup, taşa oyma zorluğunun emarelerini taşırlar ve bunlar varlığını miladî 411'de tesbit ettiğimiz ilk düzenli *estrangela* kitap-el yazısına son derece benzerdir (BL Add MS 12150: Levha I) (1 ve 4. sütunlar).

2. Tamamı miladî üçüncü asrın ilk yarısıyla tarihlendirilebilen mozaik üzerindeki metinler, kaya kitâbelerinden tamamen ayrılan özellikler sergiler (sütun 2). Sanki yazı hayli esnek bir zemine yazılacakmış gibi, özellikle, son derece bitişik-akıcı bir tarza doğru eğilim göze çarpar. Mesela, biz, 3 ve 5. sütünlardaki gibi ters çevirilmiş bir epsilon (ε) şeklindeki (m) [ɸ]'nin örneklerini bu türden olmak üzere kaydetmeliyiz.

3. Yineleyerek söyleyelim ki, parşömenler farklıdır (sütun 3). Bunun kanıtı ise, burada ayrıntılı bir şekilde sunulmadı (bunun için bkz. Drijvers ve Healey 1999: 1-19), fakat, P3 son derece kuralsız ve el yazısı çokça sarta veya onun ilk şekline benzerken, bazı özellikleri bir hayli sarta'ya yakın olmasına rağmen, P1 ve P2 *estrangela* el yazısının kendine özgü akıcı bir formda yazılmış gibi tasvir edilebilir.

4. Kalligrafik olarak güzel yazmalar ortaya koymak için kullanılam en erken el yazısı *estrangela* dediğimiz el yazısı iken, bu el yazısının kendisi genellikle sarta (sütun 4) ile bağ kuran akıcı-bitişik özelliklerden mahrum da değildi.

5. Kurallı *estrangela* yanında (sütun 5), akıcı-bitişik sarta-benzeri bir el yazısının erken tarihli künye kayıtlarında kullanılması, bunun kanıtıdır. Tipik akıcı-bitişik özellikler, (bazen halka şeklinde) amüdi/dikey biten [ɸ] ('), kapalı halkalı [w] (ɔ) ve [h] (ɸ) ve ters çevirilmiş bir epsilon (ε) formundaki (m) [ɸ], Latin küçük h harfi formunda ve son derece ayırıcı özelliğe sahip sola kıvrılan uzun dikey bacaklı (t) [ɸ]'de bariz bir şekilde gözükür.

Süryanca El Yazısının Gözden Geçirilmiş Erken Bir Tarihi

Bu kanıt, milâdî ilk asırlarda esas olarak *Süryanca* el yazısının iki şeklinin varolduğu izlenimini yaratır (ve muhtemelen en erken olanı, *Süryanca* kitabenin varlığı ile ilgili en erken tarihli milâdîtan sonra 6'dan önce herhangi bir fiili kanıt olmamasına rağmen). Bu yazılardan ilki, daha sonra *estrangela* olarak tanınana daha fazla benzeyen kurallı bir el yazısıydı. Bu, resmî anıtsal gayeler için kaya üzerine yazılmış kitabelerde kullanılırdı.

Diğer el yazısı ise, daha az resmî olan güncel amaçlar için kullanılan akıcı-bitişik bir el yazısıydı. Basit dikey (amûdî) [\sphericalangle] ('in, bil-hassa dikkate değer kendine has özellikleri vardır. Bununla beraber, bu akıcı-bitişik yazının birden çok farklı türü olmuş olabilir (Klugkist 1982: 35-84): P3'ün el yazısı, daha akıcı-bitişik ve belki de belirgin kurallı olmayan bir el yazısı olarak tavsif edilirken, P1 ve P2'nin daha kurallı olan akıcı-bitişik yazısının, *estrangela*'ya daha fazla benzediği kabul edilebilir.

Erken dönem kitâbelerden, ilk gerçek kanıt, *estrangela*'ya yakın el yazısına ait kurallı bir versiyonunu bize sunar. Biz, mozaik kitabelerinin varlığından hareketle, akıcı-bitişik el yazısının etkisene dair bir kanıtın geçmişte arkaplanında var olduğunu görürüz. Genellikle, bu akıcı-bitişik el yazısı güncel amaçlar için kullanılırdı, fakat özellikle de mozaikçilerin kendilerinden çoğalttıkları papirüs ya da parşömen formunda olurlardı.

Süryanca el yazısının kitap-elyazımı versiyonu kullanan ilk en güzel yazmaları (milattan sonra 411 ve sonrası), biz *estrangela* olarak biliriz, fakat iki gerçek, günlük kullanımda akıcı-bitişik bir yazının varlığına tekrardan işaret eder: İlki, belirgin akıcı-bitişik formaların zorla zaman zaman ve gittikçe artan bir şekilde bu el yazısına sokulması gerçeği. İkincisi, kurallı olmayan yazıların (hatların), ki biz bunlardan bazılarını zikretmiştik, özellikle BL Add 14542 (Levha III)'deki künye kaydını içine alan P1-P3'tekine benzer akıcı-bitişik olarak yazılmış olmaları gerçeği.

Kitab-el yazısı *estrangela* düşüğe geçerken, *serta* olarak tanıdığımız, yeni kitab-el yazısı onun yerini aldı. Esasında bu *serta*, eski akıcı-bitişik el yazısının kurallı hale dönüştürülmüş bir versiyonuydu. Bu tabiatıyla, güzel kalligrafik bir el yazısı olarak hayat içinde yerini aldı, fakat mühim olan nokta şu ki, bu yazının esasen yeni olmadığıydı. O, var olmuş ve normal *Süryanca* akıcı-bitişik el yazısı olarak asırlar boyunca gelişmişti.

Süryanca, Nabatça ve Arapça El Yazıları

Şayet bu tahlil doğru ise, erken *Süryanca*'nın durumu, takriben aynı zamandaki *Nabatça*'ya paralellik arz etmiş olacaktır (Healey 1990-91 ve 1990). Burada çok çeşitli el yazısı tipleri bir arada varolagelmıştır, anıtsal resmî el yazısı, özellikle mezar kitâbelerinde kullanılmıştır ve akıcı-bitişik bir el yazısı, en azından, iki değişik formda (kurallı ve az kurallı) hukukî ve benzeri vesikalarda kullanılmıştır. *Kuralsız Nabatça* duvar yazılarında, -bu akıcı-bitişik yazının kanıtı mevcuttur, ama bu kanıtın varlığı, *Nahal Haver* mağaralarından birinden çıkarılan günümüze ulaşan *Nabatça* papirüslerce doğrulanmaktadır (Starcky 1954; Lewis 1989: nu. 15 ve 22; Yadin in Tov'daki Yadin Papirüsleri [Yadin papyri in Tov] 1995: 116-17, 62-3 ve mikrofilimler).

İlâveten, yukarıda sunulan kanıt, bölgede el yazısı-gelişiminin daha geniş tarihi açısından hiç de önemsiz değildir. Aslında, bazı aykırı fikirlere rağmen, akıcı-bitişik erken *Arabça* el yazısının hâkim hale geldiği görüşü, *Nabatça* el yazısından türeyen (Gruendler 1993), yedinci-asır papirüsleriyle (*çoğunlukla Negev'deki Mısır ve Nessana'da bulunanlarla*) delillendirildi. Ben, başka bir yerde (bk. Healey 1990; 1990-91) bunun belirli bir biçimde *Nabatça* el yazısının akıcı-bitişik çeşitinden türediğini iddia etmişim (ki bu görüşün kanıtı, şimdi, akıcı-bitişik el yazısı *Nabatça* papirüslere dair çok fazla mikrofilimin yer aldığı yayın⁶ tarafından kuvvetlendirildi: Tov 1995). Tartışmalı husus, zaten, el yazısı diyagramının (*Nabatça akıcı-bitişik el yazısı: Healey 1990-91: 50-52, burada yer alan kaynaklarla birlikte*) 7. sütünü ile 8. sütününun (Gruendler 1993'da da bulunduğu gibi *erken papirüslerden elde edilen bitişik-akıcı Arapça formlarına dair tipik bir seçkisiyle*) mukâyesesi sonucunda iyice vüzuha ermektedir.

Diğer alternatif görüş ise, *Arabça* el yazısının *Süryanca* bir menşe'ini araştırır. Bu görüş, özellikle merhum **Jean Starcky**'nin adıyla anılır ve kısmen de, *Süryanca* ve *Arabça* el yazılarının ana tasarımına dair geniş bir meseleyi tartışan *Fransız ekolü* tarafından da savunulur. Bu tartışma, *Nabatça* el yazısı üst çizgiden '*sarkarken*', belirli bir biçimde her iki el yazısının (*Süryanca* ve *Arapça*'nın) yazma çizgisi üzerinde '*oturma*'sı etrafında cereyan etmektedir. *Nabatça* kitâbelerin ve içinde aşağı çizginin oldukça belirgin olan papirüslerin varlığıyla bir dereceye kadar zayıflatılsa da, bu husus, son derece yerinde bir tesbittir.

Bununla beraber, *Arabça* bir takım harflerin *Süryanca*'dan türetilmemiş olduğu gerçeği hâlâ sabittir. Öte taraftan, şimdilik, tek-

⁶ Bkz. Tov, E. (ed.). 1995. *Companion Volume to the Dead Sea Scrolls Microfiche Edition*². Leiden.

çizgili amûdî (dikey) Arabça **elif** durumundaki gibi doğru olmadığı da görülebilir: Bu form, kurallı estrangela'daki bu harfin formundan ciddi anlamda farklı olmasına rağmen, tek-çizgili amûdî form, aslında, 3 ve 5'inci sütünlarda da görülebileceği gibi, erken Süryanca akıcı-bitişik el yazısında görülür. Bundan dolayı, biz, ancak Süryanca ve erken Arabça el yazıları arasında yakın benzerlik olduğunu iddia edenlerin metodunda bu dikkate değer gördüklerimizi seçebildik.

Bu durum, Arabça el yazısının Süryanca kökenli olduğu teorisinin doğruluğuna bir hayli imkan tanıdı. **F. Briquel-Chatonnet** (1997: 149), haklı olarak, bu meselenin henüz kesin olarak çözülmediği üzerinde ısrarla durur. Doğrusu, yine harflerin Arabça envanterinde tam bir ihtilaf mevcuttur: 10 harf büyük ölçüde Nabatça ile ilişkili olup ve bunların kurallı ve akıcı-bitişik bir Süryanca'dan geldiğini açıklamak zor iken, Arabça harflerin 11 tanesi, ne Nabatça ne de Süryanca kökenlidir. Yine Arabça harflerin hiç birinin Nabatça'dan geldiğini izah etmenin mümkün olmadığını da kaydetmeliyiz. Bu durum, aşağıdaki şekilde tasvir edilebilir ([ʿ] / س⁷ harfini yok sayarsak) :

Yalnız Nabatça'ya benzer Arapça harfler		ب		هـ		ط	ي	ل	م	ع	ص	ت	ش
Süryanca ve Nabatça'ya benzer Arapça harfler	أ	د	ج	و	ز	ح	ك		ن	ف	ر	ق	

⁷ Arabça el yazısı, (etimolojik bütün özelliklerini kaybeden) / š / için kullanılan / s / / س 'nin Aramca ʿ / Süryanca ʿ 'daki /s/'den türettiğini gösteren bir şekle sahip değildir. Bu sebeple Arapça bu şekil, aynı zamanda, El Yazısı Diyagramı'nın 8. sütünündan çıkarılmıştır (bkz. El Yazısı Diyagramı : sütün 8).

KAYNAKÇA

- al-Jadir**, A.H. 1983. 'A Comparative Study of the Script, Language and Proper Names of the Old Syriac Inscriptions'. Doktora tezi, University of Wales.
- Brashear**, W.M. 1998. 'Syriaca', *Archiv für Papyrusforschung* 44, 86-127.
- Briquel-Chatonnet**, F. 1997. 'De l'araméen à l'arabe: quelques réflexions sur la genèse de l'écriture arabe', in F. Déroche and F. Richard (eds), *Scribes et manuscrits du Moyen-Orient*. Paris. 135-49
- Brock**, S. 1999. 'A Syriac Letter on Papyrus: P. Berol. Inv. 8285', *Hugoye: Journal of Syriac Studies* 2 (<http://syrc.com.cua.edu/Hugoye/Vol2No2/HV2N2Brock.html>).
- Daniels**, P.T. 1996. 'Aramaic Scripts for Aramaic Languages: Classical Syriac', in P.T. Daniels and W Bright (eds), *The World's Writing Systems*. New York-Oxford. 499-504.
- Drijvers**, HJ.W. 1972. *Old Syriac (Edessean) Inscriptions*. Semitic Study Series 3 Leiden.
- Drijvers**, HJ.W. and J.F. Healey. 1999. *The Old Syriac Inscriptions of Edessa and Osroene*. Handbuch der Orientalistik Abt. I, Band 42. Leiden .
- Euting**, J. 1887. 'Epigraphische Miscellen', *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften* 407-22.
- Goshen-Gottstein**, M.H. 1979. *Syriac Manuscripts in the Harvard College Library: A Catalogue*. Harvard Semitic Studies 23. Missoula.
- Gruendler**, B. 1993. *The Development of the Arabic Scripts*. Harvard Semitic Studies 43. Atlanta.
- Hatch**, W.H.P. 1946. *An Album of Dated Syriac Manuscripts*. Boston
- Healey**, J.F. 1990. 'The Nabataean Contribution to die Development of the Arabic Script', *Aram* 2, 93-8.
- _____. 1990-91. 'Nabataean to Arabic: Calligraphy and Script Development among the Pre-Islamic Arabs', *Manuscripts of the Middle East* 5, 41-52 .
- Klugkist**, A.C. 1982. 'Midden-Aramese Schriften in Syrië, Mesopotamia, Perzië en aangrenzende gebieden'. Doktora tezi, Groningen University.
- _____. 1983. 'The Importance of the Palmyrene Script for our Knowledge of the Development of the Late Aramaic Scripts', in M. Sokoloff (ed.), *Arameans, Aramaic and the Aramaic Literary Tradition*. Ramat-Gan. 57-74.
- Land**, J.P.N. 1862. *Anecdota Syriaca*, I. Leiden.
- Lewis**, N., (Y. Yadin ve J.C. Greenfield'in katkılarıyla yayına hazırlanan) 1989. *The Documents from the Bar Kokhba Period in the Cave of Letters: Greek Papyri*. Judean Desert Studies. Jerusalem .
- Moller**, G.I. 1988. 'Towards a New Typology of the Syriac Manuscript Alphabet', *Journal of Northwest Semitic Languages* 14, 153-97.
- Muraoka**, T. 1997. *Classical Syriac: A Basic Grammar with a Chrestomathy*. Porta Linguarum Orientalium 19 Wiesbaden.
- Naveh**, J. 1972. 'The North-Mesopotamian Aramaic Script-Type in the Late Parthian Period', *Israel Oriental Studies* II, 293-304.
- _____. 1982. *Early History of the Alphabet*. Jerusalem-Leiden.
- Pirenne**, J. 1963. 'Aux origines de la graphie syriaque', *Syria* 40, 101-37 .

- Starcky**, J. 1954. 'Un contrat nabatéen sur papyrus', *RB* 61, 161-81.
- Steiner**, R.C. 1990. '**A Syriac Church Inscription from 504 CE**', *JSS* 35, 99-108.
- Torrey**, C.C. 1935. '**A Syriac Parchment from Edessa of the Year 243 A.D.**', *Zeitschrift für Semitistik und verwandte Gebiete* 10, 33-45.
- Tov**, E. (ed.). 1995. *Companion Volume to the Dead Sea Scrolls Microfiche Edition*². Leiden.
- White**, H.G.E. and W. Crum. 1926. *The Monastery of Epiphanius at Thebes*, II. New York.
- Wright**, W. 1870-72. *Catalogue of Syriac Manuscripts in the British Museum*, I-III. London.

